

De Ortolaan

Ondanks het feit, dat het aantal ornithologen in Nederland in sterke mate toeneemt, blijven enkele vogelsoorten in allerlei opzichten vrijwel onbekend. Een daarvan is de ortolaan, een vogel, die in biotoopkeuze, voedsel, zang en uiterlijk zeer typisch tot de gorzen behoort, maar desalniettemin(?) in vele opzichten zeer boeiend genoemd kan worden.

Het verspreidingsgebied van de ortolaan omvat volgens Voous (1960) Zuidwest-Azië, Noord-Afrika en Europa behalve het uiterste noorden en westen. In Nederland is hij vrijwel tot het diluvium beperkt. Ook vroeger is dit waarschijnlijk zo geweest, gezien de teksten uit de 18e en 19e eeuw, door W. Knippenberg (1962) gepubliceerd. Jac. P. Thijsse veronderstelt in zijn Vogelboekje in 1912 en in 1925, dat de ortolaan voorkomt op het zuidelijk diluvium (talrijk) en op het noordelijk diluvium (weinig). Des te opmerkelijker is de mededeling van D'Huy & van Iterson (1906) betreffende een tocht op Duiveland in het laatste deel van juli: „De ortolanen begonnen ons op den duur te vervelen: hun trie, trie, trie, trie trierr klonk ons zo onophoudelijk en scherp in de oren...”. Daar in hetzelfde stuk ook de geelgors vermeld staat, is verwisseling met deze soort vrijwel uitgesloten. Een ander gegeven van het alluvium vindt men bij Eykman (zeekleigebied van Wonseradeel), terwijl de Avifauna van Nederland (1962) alleen twee vermoedelijke broedgevallen in Zeeuws-Vlaanderen aanhaalt.

Dit alles neemt overigens niet weg, dat de ortolaan kenmerkend voor het diluvium genoemd kan worden. Waar men ook leest in de oudere literatuur, steeds wordt over de ortolaan gesproken als over een zeer gewone vogel in het oosten van ons land en vooral in Noord-Brabant. Om een indruk te verkrijgen van de huidige talrijkheid zullen we allereerst de beschikbare gegevens van de laatste 10 jaar globaal bekijken.

In het zuidoosten van Groningen werden nu en dan waarnemingen gedaan, vooral bij Ter Apel (max. 11 ♂♂: Limosa 34, 217). Drente en Twente kregen aanzienlijk minder belangstelling van de ortolanen en/of ornithologen, terwijl Winterswijk in 1962 tenminste 20 zingende ♂♂ opleverde (Limosa 37, 53). Van de Veluwe en oostelijk Utrecht zijn opgaven uit de broedtijd zeer schaars (vgl. bv. Limosa 33, 44 en 36, 41). In Limburg is de soort volgens Hens (1965) een schaarse en zeer lokale broedvogel waarschijnlijk alleen in midden- en Noord-Limburg. De vermelde gegevens betreffen nog geen 30 verschillende broedparen in deze provincie ondanks het vrij grote aantal waarnemers. Van Noord-Brabant vermeldt Knippenberg (1962) ongeveer 30 paren (gebaseerd op de jaren 1950—1959).

Uit alle publicaties (behalve die van Hens) blijkt, dat men zich niet durft wagen aan een beoordeling van de ortolanenstand.

Wie de gewoonte heeft om nu en dan, gezeten in een auto, een mooi natuureservaat in binnen- of buitenland te bezoeken, zal in het algemeen

van de gorzen niet veel te zien krijgen. Dit geldt voor de grauwe gors, de ortolaan, de cirlegors en zelfs voor de gewone geelgors. Zij allen bewonen in onze streken het kultuurland met groepen bomen en struiken, in andere delen van Europa flauwe hellingen, eveneens bij voorkeur op plaatsen, waar struikgewas of boompjes zangposten en nestgelegenheid bieden. Het biotoop van de grauwe gors is misschien wat opener, dat van de bruinkeelortolaan wat bergachtiger, dat van de rietgors wat meer aan natte streken gebonden. Maar steeds kan men er een bepaalde landschapsstructuur uithalen, waarbij vlak fourageterrein met allerlei soorten zaden en daarnaast wat „hout” karakteristiek schijnen te zijn.

Het klinkt daarom wat onwaarschijnlijk, als men hoort beweren, dat de ortolaan een vogel is, die men „langs de weg” moet waarnemen of waarvoor men „geluk” moet hebben. Bestudering van het biotoop in het veld en op de stafkaart bracht snel aan het licht, dat men de ontdekking van broedparen niet geheel aan het toeval hoeft over te laten. Waar oude akkergebieden nog ongestoord zijn, dus met overal op de stafkaart kleine groene vlekjes er tussen, mag men in de Kempen rekenen op een goede ortolanenstand. Waar van dit alles nog maar kleine resten zijn overgebleven, treft men de soort niet of weinig meer aan. Van de vaak genoemde „eilandsgewijze” verspreiding kan men alleen spreken, wanneer men zich steeds over de grote weg naar een of enkele bekende „ortolanencentra” spoedt en de andere geschikte terreinen links laat liggen.

Bekijkt men de laatste uitgaven der Nederlandse stafkaarten, dan valt op, hoe weinig ongestoorde akkergebieden ons land nog telt. Alleen al door vergelijking van recente en oude stafkaarten zou men kunnen veronderstellen, dat de ortolaan enorm afgenomen moet zijn. Dit klopt zeer goed met de literatuurgegevens. Afgezien van het vermelde Duivelandse geval zijn meerdere oude waarnemingen bekend uit West-Brabant, met name ten zuiden van Bergen op Zoom. Ondanks herhaalde pogingen is het de laatste jaren niet gelukt een ortolaan westelijk van Etten vast te stellen. De soort moet hier zeer zeldzaam geworden zijn. Bij Oosterhout, bij Esbeek en langs de weg Riel-Baarle Nassau is de ortolaan mét het vele houtgewas verdwenen of sterk afgenomen. Een voorspelde teruggang te Hoogeloon door het kappen van enig hout trad inderdaad op (van 10 zangposten in 1963 tot 6 in 1964 en '65).

Opmerkelijk is in dit verband, dat oude biotoopbeschrijvingen er de nadruk op leggen, dat men de ortolaan in houtrijke omgeving moet zoeken, terwijl men tegenwoordig nogal eens de nadruk legt op korenvelden. Sinds in ons land zoveel bos is aangeplant klinkt het eerstgenoemde ook een beetje merkwaardig, maar wanneer men aan de eindeloze heidevelden en moerassen van de vorige eeuw denkt, wordt dat begrijpelijker. De aanduiding „langs korenvelden” is nog gebrekkiger. Volgens ervaring van ondergetekende fourageert de ortolaan bij voorkeur op allerlei andere akkers. Wanneer hij door gebrek aan „dekking” gedwongen is in een korenveld te broeden, ziet men echter veel fouragerende vogels op wegen en paden. De veronderstelde binding aan korenvelden kan nóch de verspreiding in

ons land nóch de relatie tussen de biotopen in West- en Oost-Europa verklaren.

Uit alle oude literatuur (vgl. Knippenberg 1962, maar ook alle vogelboeken aan het begin van deze eeuw) blijkt, dat de ortolaan vroeger in Brabant zeer gewoon was. Het recente onderzoek ten behoeve van de Avifauna van Noord-Brabant (te verschijnen in 1967) voerde tot de konklusie, dat het aantal broedparen de 100 nu niet meer te boven gaat. De grote hoeveelheid veldwerk en bestudering van alle stafkaarten garanderen, dat dit geen slag in de lucht is. Gezien de aantallen paren, bekend uit andere provincies, mag worden aangenomen, dat de Avifauna van Nederland (1962) te optimistisch is met de ortolaan een vrij schaarse broedvogel te noemen (250—2500 broedparen).

Hens (1965) veronderstelt, dat de ortolaan een tijdlang is afgenomen en daarna weer talrijker is geworden. Argumenten hiervoor kan ondergetekende uit de gegevens voor Limburg niet halen. Die voor Noord-Brabant wijzen op een voortdurende afname. De plaatselijke indruk van een schommeling zou op verschillende oorzaken kunnen berusten.

Het broedresultaat is evenals een gunstig verloop van de trek afhankelijk van weersomstandigheden. Wanneer slechts weinig geschikt biotoop voorhanden is, is op die plaatsen een tijdelijke toename extra merkbaar. Ook kan dan een toename gekonstateerd worden in minder ideaal biotoop in de omgeving (alwaar het broedresultaat misschien zeer gering is). Hetzelfde gebeurt echter, als ergens een belangrijk broedterrein verdwijnt! In het geval van de ortolaan ligt het voor de hand, dat de vogels gemakkelijker opgemerkt worden, wanneer ze:

1. door houtkap uit de landelijke gebieden verdreven worden naar korenvelden langs wegen.
 2. zich veelvuldig verplaatsen, eventueel zelfs niet tot broeden komen.
- Of de nesten vroeger inderdaad meestal in het hout lagen, zoals men in oudere literatuur leest, is moeilijk na te gaan. Men kan echter wel aannemen, dat ze in een korenveld kwetsbaarder voor weer en techniek zijn. De op de wegen fouragerende vogels zullen ook vaak slachtoffer van het verkeer worden.

De blijkbaar twijfelachtige toename in sommige jaren moet op dezelfde manier beschouwd worden als die van de ooievaar. Beide zijn vogels van ons kultuurlandschap, uit het oosten afkomstig, toen wij hier de kultuursteppe geschapen hebben. Beide zijn karakteristiek Nederlands geworden en beide zullen ook verdwijnen, als onze kultus geperfectioneerd wordt. Wanneer geen bosje of houtwal meer mag blijven staan, zoals sommigen propageren, zal ook de ortolaan verdwijnen.

Hoe oud dit probleem al is, blijkt wel uit een artikel van de Ned. Heide­maatschappij in De Tijd van 15-1-1939. Een van de laatste zinnen van dit betoog luidt: „Maar wanneer het gaat om grondwinning of verbetering ten behoeve van den landbouw, die een zoo dringende behoefte heeft aan goeden grond, dan moeten de natuurvrienden zich weten terug te trekken en dit zoo groote landsbelang niet in den weg staan.”

Ten dele terecht gebruiken de kultuurtechnici nog steeds ditzelfde argument. We mogen ons echter afvragen, of de tijd niet gekomen is, dat de laatste ongeschonden resten van het oude diluviale kultuurlandschap een grotere waarde hebben in hun huidige staat dan wanneer ze een enigszins verhoogde opbrengst van landbouwprodukten leveren. Zeker wanneer dit laatste grote investeringen vereist! De ortolaan is weliswaar de meest karakteristieke, maar lang niet de enige diersoort, die hier voor het nageslacht bewaard zal kunnen blijven.

• *Het adres van de schrijver luidt: H. Moller Pillot, Leyparkweg 37, Tilburg.*

Litteratuur:

Comm. Nederl. Avifauna (1962): Avifauna van Nederland. Ardea 50, 1-130.
Hens, P. A. (1965): Avif. v. d. Ned. prov. Limburg. Publ. Natuurh. Gen.
D'Huy & van Iterson (1906): Exc. op Schouwen en Duiveland. DLN 11, 92-95.
Knippenberg, W. (1962): De Ortolaan. Limosa 35, 276-278.
Luiken, R. (1957): De verspr. v. d. Ortolaan in ons land. De Zwerver 17, 39-40.
Voous, K. H. (1960): Atlas van de Europese Vogels.

SLUITING VOGELTUIN.

De burgemeester van Den Haag, mr. H. A. M. T. Kolfshoten sloot enige weken geleden een hek af en met deze handeling opende hij a.h.w. voor de vogels een z.g. vogeltuin, een gebied van twee hectare in het park Ockenburgh. De Vereniging voor „Vogelbescherming 's-Gravenhage en Omstreken”, aldus de burgemeester, levert hiermede een levendige bijdrage in het streven om vooral jonge mensen weer eerbied bij te brengen voor de natuur, in het bijzonder voor de vogels.

Dit is de vierde vogeltuin, die Den Haag thans rijk is en het moet voor onze Haagse vogelvrienden een grote voldoening zijn, dat het vele werk in verenigingsverband verricht, opnieuw is bekroond.

De Vogeltuin ligt nog juist op de rand van het z.g. oude duin en herbergt vele broedvogels, zoals blauwe reiger, sperwer, torenvalk, boomvalk, wielewaal, ransuil, bosuil en verschillende zangvogels. In de herfst en de winter is het een prachtig gebied voor de trekvogels.

J. A.

Lees verder pag. 134
133

LANDELIJKE VERENIGING TOT BEHOUD VAN DE WADDENZEE.

Op 17 oktober 1965 werd te Harlingen de Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee opgericht. Deze vereniging stelt zich ten doel de bevordering van de belangstelling voor het Waddenzeegebied en streeft naar een zo goed mogelijk behoud hiervan. Zij wil dit bereiken door het opbouwen van een documentatiecentrum, het geven van voorlichting aan leden en publiek en opkomen tegen plannen en/of activiteiten die schade en afbreuk doen aan het waddengebied.

In maart en mei 1966 verschenen de eerste nummers van het Waddenbulletin met totaal reeds een 38 pagina's druk (stencil) 8 kaarten en 3 afbeeldingen. Secretaris van de Vereniging is Drs. J. Abrahamse, van Lennepleaan 289, Groningen. De jaarlijkse contributie bedraagt f 5,— (beneden 18 jaar: f 2,50) welke gestort kan worden op bankgiro-nummer 843735 van de Nederlandse Middenstandsbank te Harlingen, ten gunste van de Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee.

J. T.

DE WITTE KIEVIT VAN SEPP EN NOZEMAN

Het oorspronkelijke werk „Nederlandsche Vogelen” van Sepp en Nozeman heb ik nooit onder ogen gehad, maar wel een aantal reproducties van daarin voorkomende kleurplaten, in meer recente tijd uitgegeven. Hieronder ook de afbeelding van een zogenoemde witte kievit, een vogel, die inderdaad een witte indruk maakt, maar dit in feite niet is. In de begeleidende tekst vind ik o.m. het volgende: „Een echte albino was de witte kievit van de plaat niet, maar een albinistisch exemplaar toch wel heel duidelijk. Tegenwoordig zou men het van meer belang achten te weten te komen, hoe soortgenoten tegenover zulk een afwijkend exemplaar handelen. Krijgt zulk een dier een wijfje? Behandelen andere mannetjes hem als één der hunnen? Wordt het afwijkende veerkleed overgeërfd? Al zulke vragen zijn in het terrein te beantwoorden en niet in het museum van opgezette dieren.”

Persoonlijk heb ik tweemaal een dergelijke vogel waargenomen, waardoor de gerezen vragen tot op zekere hoogte kunnen worden beantwoord. Het eerste geval betrof een wijfje, dat jongen had in het Westerhuizingerveld (Avereest). Eén van de jongen (normaal donskleed) konden we van een ring voorzien (3 juni 1959). Hierbij was aanwezig de heer B. J. Speek (thans Chef Ringcentrale Vogeltrekstation Arnhem). De betreffende vogel was dus normaal gepaard met een „gewoon” mannetje. Het tweede geval betrof eveneens een wijfje, doch dit was niet gepaard, hoewel ze een normaal legsel bebroedde. De eieren waren evenwel onbevruucht en niet afwijkend in kleur. Dit was in juni 1964. Deze vogel was nog iets lichter van tint dan die van 1959. Men zou kunnen aannemen, dat het hier dezelfde vogel betrof, maar dat lijkt me niet aanneemelijk. In de tussenliggende jaren werd een dergelijke vogel die toch normaliter naar haar broedgebied zou moeten terugkeren, hier niet signaleerd, terwijl we toch elk jaar de hele streek doorkruisen op zoek naar jonge weidevogels. Bovendien is de kans niet gering, dat een

zo opvallende kievit in het buitenland wordt geschoten.

Of de afwijkende kleur al dan niet door de jongen wordt overgeërfd, zou ik niet kunnen beoordelen. Vermoedelijk gedraagt zich een zo zeldzaam voorkomende kleur in de vererving recessief tegenover de normale kleur. Wanneer in beide oudervogels de erf-factor voor de lichte kleur aanwezig is, is het mogelijk dat een enkel exemplaar van de nakomelingen, deze factor zowel van de vader als van de moeder meekrijgt. Die kans is evenwel maar heel klein en bovendien is daar nog de niet geringe kans, dat een ei, waaruit een zodanige vogel geboren zou kunnen worden, verloren gaat. Het zou wel interessant zijn, hierover van een terzake deskundige eens een en ander te vernemen.

Rein Schut,
Tuinweg 2, Meppel.

MEER GROEN

In het jaarverslag (Mei-nr. 1966) wordt gesproken over het streven naar meer groen in nieuwe stadswijken en de wenselijkheid van het planten van bomen en heesters bij nieuwe gebouwen.

Er wordt, lijkt me, al vrij wat gepland, maar 't is de vraag of de vogels hier veel aan hebben.

Welke boze geest doet in ons hele land deze woestijnachtige stroken met allemaal gelijke heestertjes in rij en gelid, deze eindeloze gazons, die eindeloos gemaaid moeten worden ontstaan?

Als voorbeeld van deze geest het volgende:

Voor ons huis was vroeger een echte houtwal, met elzen, wilgen, wilde rozen etc. langs een weterring, met natuurlijk heel wat vogels en nestelende eenden. Nu zijn daar drie treurwilgen van over (daar zijn alleen maar de onderste takken afgezaagd) in een lelijk gazon vol hondehoppen.

Zelfs een randje lissen langs de waterkant wordt van tijd tot tijd afgesneden. Het is dus volstrekt kaal en saai geworden, in onze ogen althans.

Ik geloof dat de plantsoendiensten zelfs de „Hoge Veluwe” zouden willen wiewen en aanharken, als ze er de kans toe kregen, want wat dáár een onkruid groeit! Als er om fabrieken e.d. houtgewassen aangeplant worden, laten ze

ze dan toch met rust laten!
Vogels nestelen immers niet in die
aangeharkte plantsoentjes.

G. A. van Gelderen-van Lookeren
Campagne, Mariënpoolstraat 53,
Leiden.

HEIDEWANDELING

Het Consulentenschap van het Staatsbos-
beheer voor Noord-Brabant heeft een
aantal wandelingen georganiseerd, waar-
aan door een ieder kan worden deelge-
nomen.

Iedere zaterdag t/m oktober kunt U
een wandeling meemaken over de Stra-
brechtse Heide te Heeze. Vertrek om
14.30 uur vanaf te Strabrechtse dijk.
Groepen van 3 of meer personen ge-
lieve hun deelname van te voren te
melden aan de heer W. Maters, Hop-
laan 1 te Son (telefoon no. 04990-2363).
Elke wandeling duurt ongeveer 2 à 2½
uur. Duidelijk zichtbare borden in Heeze
wijzen naar het vertrekpunt aan de rand
van de heide. Er is daar voldoende par-
keergelegenheid voor auto's en fietsen.
Honden mogen niet worden meege-
bracht.

Er zal voor gidsen worden gezorgd,
die als zodanig zijn te herkennen aan
het witte waterlelie-speldje alsmede aan
het speldje „Natuurgids” van het In-
stituut voor Natuurbeschermingsedu-
catie.

VOGELRINGSTATION GROENEKAN.

Een verslag over de verrichte werk-
zaamheden over de jaren 1963 t/m 1965,
dat in de eerste plaats aantoonde, dat de
leden zich ook buiten de directe omge-
ving van Groenekan begeven. Voor lief-
hebbers van ringonderzoek heel interes-
sant om het verslag over die drie jaren
te lezen. De eigen terugvangsten wor-
den apart vermeld en gevolgd door ver-
schillende terugmeldingen uit het bui-
tenland. Aan het eind van het verslag
volgt een lijst vermeldende de aantallen
per jaar en per soort geringde vogels
vanaf 1957 t/m 1965. Totaal zijn 14804
vogels geringd en wat ons daarbij nu
opviel was het aantal geringde kleine
karekieten (1372 dus 9,2 %), 1319
baardmezen (8,9 %) 1236 sijsjes

(8,3 %) en 1048 rietgorzen (7 %). Vier
soorten dus, die tezamen ongeveer
33½ % uitmaken.

J. A.

PLANNEN TOT UITZETTING VAN RAVEN IN NEDERLAND.

Uit een recent krantenbericht vernamen
wij dat de Nederlandse afdeling van het
World Wildlife Fund, het Wereld Natu-
urfonds Nederland, twee jonge raven
zal pogen te laten broeden in een grote,
door de Directie Faunabeheer van het
Ministerie van Landbouw gebouwde,
vliegruimte op de Veluwe. Deze raven
zijn afkomstig van de landsregering van
Sleeswijk-Holstein en gevangen door Dr.
Heinz Brüll, die belast is met de be-
scherming van de raaf in Noord Duits-
land.

De wetenschappelijke leiding van dit
experiment berust bij het Rivon en het
Wereld Natuurfonds Nederland.

Wanneer de twee raven tot broeden
komen zullen de jongen worden vrijge-
laten en het is aannemelijk dat deze zich
in de directe omgeving van hun geboor-
tegrond als standvogel zullen pogen te
vestigen.

De laatst bekende broedplaats in Neder-
land dateert van 1927 te Millingen (Ar-
dea 18, p. 23). Daarna werd de raaf
nog enkele malen als dwaalgast in ons
land waargenomen.

Of deze grote kraaiensoort, die door
afschot en gebrek aan gunstige levens-
voorwaarden geheel uit ons land is ver-
dwenen, als broedvogel terug zou kunnen
komen door deze opnieuw uit te zetten
valt nog maar te betwijfelen, maar het
is alleszins de moeite van het proberen
waard.

J. T.

KEURMEESTER A.

Wij ontvingen van de Ned. Ver. tot
bescherming van Vogels te Amsterdam
een aan haar gericht schrijven van een
mijnheer, die nogal wat kritiek heeft op
de vogelwet en de vogelbescherming en
tenslotte vraagt zijn brief in „Het Vo-
geljaar” te publiceren. De brief is zonder
nader adres en geeft als afzender op:
Keurmeester A. Volgens het poststempel
is de brief in Maarssen gepost. Kan de
briefschrijver, die ongetwijfeld een
trouwe lezer van ons blad is, zich ook
bekend maken?

J. A.